

Barangolások Homokországban 1.

Murányi Gabriella

A Csipak semlyék és a Madarász-tó

502
M95

Barangolások Homokországban 1.

Murányi Gabriella

A Csipak semlyék és a Madarász-tó

**LÁSD, AMIT MINDENKI LÁT!
FEDEZD FEL, AMIT KEVESEN LÁTNAK,**

**ÉS ŐRIZD, HOGY MÉG SOKAN
LÁTHASSÁKI!**

Mórahalom, 1999

A kiadvány a Soros Alapítvány és Mórahalom város Önkormányzatának támogatásával készült.

Az anyaggyűjtés közben nyújtott segítségéért köszönetet mondunk:

Dr. Csizmazia Györgynek,
Németh Csabának,
Ivanics Gábornak és
Várvolgyi Pálnak.

Lektorálta: Dr. Csizmazia György

Fotók:
Kois János és Murányi Gabriella felvételei,
valamint a felhasznált irodalomból valók.

Készült: a GOLDPRINT Kft. nyomdájában 50 példányban

Tartalomjegyzék

Mórahalom földrajzi viszonyairól	6
Csipak semlyék	7
A Madarász-tó	14
Ilyennek láttuk mi... (a mórahalmi diákok írásaiból)	24
Néhány kérdés barangolóknak	26

1. kép: Mórahalmi tanya

Útravaló ajánlás

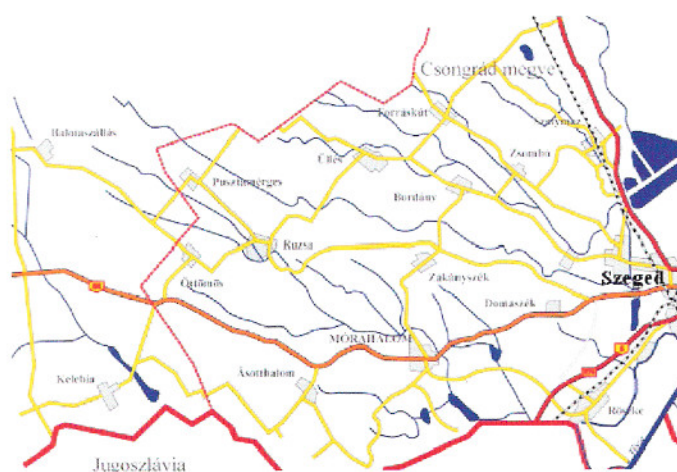
Mórahalom monográfiájában írtam: *"Embernek és földnek, szíromnak s madárnak egy a sorsa, mindönkét megszabja az idő s a Természet. Ha meg akarjuk ismerni Homokország jelenét, ismernünk kell a tájban élő ember és a természeti környezet kapcsolatát, mely úgy oldódik össze, mint virágszirom nektárában a harmatcsepp..."*

Idő és Természet ... a múltó idő, s a változó természet, amiben mi élünk. Örömmel olvastam és ajánlom e kis szülőföldjét bemutató kiadványt a mórachalmi kisdíákoknak, mert benne látom a természetvédelem céljainak sikeres megvalósulását.

Egy történés világol előttem! Csongor Győzőnek Móra Ferenc mutatta meg a mocsári kosbor orchidea különlegesen érdekes megporzását egy hegyesre faragott ceruzavég segítségével. Nekem Csongor Győző adta át, épp a Csipak sömlyét járva, s Kedves volt tanítványomnak, Murányi Gabriellának itt e tájon barangolva adhattam örökölni...

Kívánom, hogy Ő pedig ezernyi tanítványának mutassa be az élő természet titkait, továbbadva a szülőföld természetszeretétét és tudását...

Csizmazia György

Móra Ferenc találóan "Homokország"-nak nevezte ezt a tájat, mert mindent szelíd, néhol barnás, másutt szőkés homoktalaj borít. A mélyedésekben kis szikes tavak, zsombékok, zöldellő sömlyékek teszik változatossá ezt a "mikrokozmoszt", a mi "szülőtajunkat".

Mórahalom földrajzi viszonyairól

Mórahalom az Alföld déli részén, Csongrád megyében, Szegedtől 20 km-re nyugatra az 55-ös fő közlekedési út mentén helyezkedik el. A Duna-Tisza közében található kisvárosunk egy nagy kiterjedésű homokhátságon fekszik.

"Kedvező" adottságai:

- magas a napsütéses órák száma (kb. 2080-2090 óra),
- meleg a nyár (a júliusi középhőmérséklet meghaladja a 22 °C-ot),
- a virágzás hazánk más tájaihoz viszonyítva itt indul meg legkorábban,
- a termálvízkészlet,
- a rétegvízkészlet,
- a megközelítően sík terület (tengerszint fölötti magassága 85-98 m között változik),
- kiépített belvízcsatornarendszer,
- a talaj könnyen művelhető (a szikes talajok kivételével).

"Kedvezőtlen" adottságai:

- a szélsőségesen ingadozó hőmérséklet és csapadék,
- az erős szél,
- a száraz, forró nyár,
- a szélhordta homokbuckák,
- a belvizek,
- a gyenge termőképességű homoktalajok túlsúlya,
- és a deflációs veszély.

A Csipak semlyék

A Mórahalmot Kissorral összekötő útról, balra egy aszfaltozott útra letérve 1,5 km után egy mesterséges csatornához érkezünk. A csatorna két oldalán fekszik a Csipak semlyék. A kb. 75 ha-os rét felszíne nagyon változatos. Kopolya, homokhát, zsombékos és mély fekvésű vizenyős területek egyaránt megtalálhatók itt.

A Duna-Tisza közének déli részén a semlyékek még a század elején összefüggő láncolatot alkottak. A csatornázások után megmaradt területek szigetként őrzik a hajdan volt társulásokat, és ezek ma már ritkává vált, védett növényfajait. Ilyen maradványrét a Csipak semlyék is (vagy ahogy az itteniek nevezik: sömlyék)!

A mórakalmi Csipak semlyéknek elsősorban a növénytani értékei kiemelkedőek.

Ez a semlyék az ország egyik legmélyebben fekvő része, mely nyáron kiszárad, ősztől tavaszig víz borítja, csapadékosabb években vadvíz árasztja el a területet.

A tél kivételével valamennyi évszak számos növényritkasággal várja az ide látogatót. A különböző évszakok a szivárvány más-más színeibe öltöztetik a rétet.

A hosszú téli álomból ébredve rögtön egy gyönyörű apró növény, a **tarka sáfrány** virít kékesfehér színével.

Ezt a halvány színt a gólyák visszaérkezését hirdető **mocsári gólyahír** sárga virágszőnyege váltja fel.

A mélyebb fekvésű részeken tömegesen fordul elő a magasra növő **mocsári kutyatej**.

2. kép: Mocsári kutyatej mellett...

A semlyék uralkodó színe március-áprilisban a sárga. Az előbb említett két növényen kívül ehhez járul még a *farkas* és *vesszős kutyatej* is.

Március közepétől üde színfoltja a semlyéknek az *epergyöngyike* kékes virágjával.

Április végétől a semlyék igazi kincsei, az orchideafélék kezdik virágaikat bontogatni.

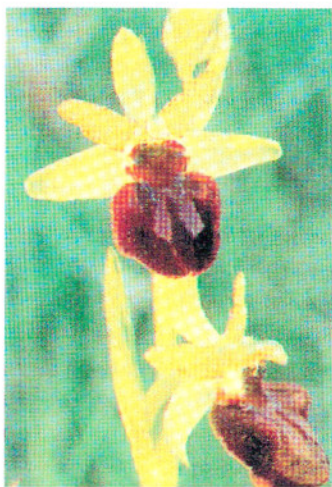
A sort az *agárkosbor* lilás színű virágával nyitja, melynek bíboros mézajka háromkaréjú, kissé pöttyögetett.

3. kép: Agárkosbor-határozás közben

Május derekán jelenik meg a *poloskaszagú kosbor*. A nyúlánk fűtben tömötten álló virágok szennyes vörösbarnák és "poloskaszagúak"!

A semlyék keleti szélén a rét legértékesebb fokozottan védett növénye, a *pókbangó* nyílik. A virág széles mézajkú, vörösbarna és a "pókra" hasonlít.

4. kép: Pókbangó

A negyedik orchidea-féleség a **mocsári kosbor**, melynek sötétvörös virágai nyúlánk fűrtben nyílnak. Ez a faj nagy egyedszámban fordul elő a semlyék szinte valamennyi területén, a környékünkön tácvirágnak is hívják.

5. kép: Mocsári kosbor

A tavasz végi aszpektusban nemcsak az orchideafélék hívják fel a látogató figyelmét. Ibolyáskék virágjával a május uralkodó növénye a zsombékosban a **szibériai nőszirm**. Csongor Győző szerint talán itt található az ország egyik legnagyobb összefüggő állománya.

6. kép: Szibériai nőszirm

A szibériai nőszirm mellett jóval kisebb egyedszámban, de előfordul a **fátyolos nőszirm**, és a **mocsári nőszirm** is.

A tavaszi aszpektus jellemző növénye még a **mezei zsálya** és a **pacsirtafű**, melyek szinte az egész vegetációs időszakban megtalálhatók a réten.

A mély fekvésű, esetenként vizenyős rét fontos táplálkozó területe a parti madaraknak, például a **piroslábú cankónak**, a **nagy godának** és a **bíbicnek**, ezek esetenként fészkelnek is itt.

A kora nyár talán egyik legszebb növénye a **koloncos legyezőfű**. E növény sárga színe mellett a mindig jelenlévő kékes szín újabb megtestesítői a **mezei varfű** és a **kék búzavirág**.

Ahogy a természetben az ősz a sokszínűség jegyében zajlik, úgy a Csipak semlyék is arra "készül", hogy a vegetációs időszak végéhez közeledve még egyszer megmutassa gyönyörűségeit! Ennek sorát az enciánkék, hosszúkás harangvirágú **kornistárnics** nyitja.

7. kép: Kornistárnics

A zsombékosban a nőszirmok helyét augusztustól szeptemberig a **gyíkhagyma** foglalja el.

8. kép: Gyíkhagyma

A nyárutó kék rétének az előzőekben felsoroltakon kívül jellemző színadója még a *sziki ősziróza* is. Az idelátogató azonban ilyenkor nemcsak a szemével gyönyörködhet, hanem útját finom mentaillat is kíséri. Megtalálhatók itt nagyszámban a *vízi menta*, a *mezei menta* és a *csombor menta* egyedei is.

S ennyi gyönyörűség megmutatása után "megérdemelten" készül téli pihenőjére a semlyék! A téli hóaplanon mezei nyúl és róka nyomait fedezhetjük föl és kenderikék kis csapatai járják a "gazost".

9. kép: A semlyék és látogatói télen

A Madarász-tó

Mórahalomtól a Rószke felé vezető műúton elhagyva, az utat keresztező csatornánál jobbra fordulva kb. 1,5 km megtétele után elérkezünk az egyedi szépségű szikes tómaradványhoz.

A Madarász-tó értékes eleme a Duna-Tisza közti homokvidék hajdani szikes tóláncolatának. Megőriz sok mindent ősi bájából, természetes szépségéből, értékeiből.

A viszonylag nagy kiterjedésű mélyedésben fekvő tó, mely ma már részben halastó, a környező szikes és homokpusztákkal szerves egységet alkot. Az utóbbi aszályos évek okozta változó vízszint segítette elő a vízínövényzet térhódítását és ezzel együtt a vízimadarak fészkelését.

A Madarász-tó 4 kisebb tóból áll, melyek egymással összeköttetésben vannak. Vízét egy csatorna és a környező területekről összefolyt csapadék-víz táplálja.

Északról déli irányba haladva a 2-es és a 3-as tó nyílt vízfelülete és vízmélysége a legnagyobb. A másik két tó nyílt vízfelületét egyre kisebbre fogyasztja a partról befelé húzódó nád és a gyékény.

A 2-es számú tó egybefüggő "*fehér tündérrózsa* mezője" Magyarország talán legszebb élő, ilyen múzeuma.

10. kép: Madarász-tó tündérrózsákkal

Ezek a csodálatos vízínövények kerekded leveleiken otthont adnak az itt fészkelő *fehércsú szerkőnek*, vagy ahogy itt nevezik, fattyúszerkőnek.

A tavakat jelenlegi tulajdonosuk halastóként hasznosítja, ahol napijegy megváltása ellenében horgászni is lehet.

A tóban kárász, amur, busa, keszeg, ponty, leső- és törpeharcsa és a nemrég betelepült csíkos kínai razbóra találja meg az életfeltételeit.

Ennyi hal kapcsán érthető, hogy megtelepedett a *vidra* is.

11. kép: Vidra

Ez a vízi életmódhoz alkalmazkodott ragadozó emlős mesteri módon úszik és bukik a víz alá. Föld alá mélyíti "tanyáját", melynek bejárata a víz tükre alatt nyílik. A nappalt rendszerint itt tölti, csak éjszaka jár zsákmányolni. Ha maga az állat nem is kerül gyakran a látogató szeme elé, jellegzetes nyomai árulkodnak jelenlétéről. A nyomok a mocsaras, iszapos felületeken és a gátakon könnyen felismerhetők.

Tápláléka szinte kizárólag halakból áll, de elkapja alkalomadtán a vízipocskot is. Megtámadja a fészken alvó récét is a nádasban. Sok halat pusztít, de veszélyeztetettsége miatt védett állat.

A töltésoldalbeli "fúrások" *pézsmapocskok* nyomai. Ez a vízi életre született emlős átfurkálja járataival a halastó gátjait, amivel károkat okozhat.

A bő táplálék idecsalogatja a **kárókatonákat** is. Ezek a kizárólag hallal táplálkozó madarak többnyire kisebb csapatokban szállnak vízre, s szinte még ugyanabban a pillanatban már merülnek is a mélyben, hogy zsákmányukat a felszín alatt, úszva próbálják elcsípni.

A tó értékét növeli az átvonuló és fészkelő madarak sokasága.

1997 tavaszán a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület tagjai 58 madárfajt számláltak a tó környékén.

Itt csak azoknak a madaraknak a bemutatására szorítkozunk, amelyek gyakrabban kerülnek az ide látogató szemé elé, vagy hangjukkal hívják fel a látogató figyelmét. A téli hónapokban viszonylag kevés a madármozgás.

Nádi sármányok "ingáznak" a mező és a nádas között. A tó partján található öreg fűzfák és nádasok a **függőcinegéknek** adnak otthont.

Általában bánatosan csengő, finom hangjukat halljuk meg először, mivel az apró madárcák úgy elrejtőznek a sűrű nádasban, hogy csak ritkán sikerül rájuk találni. Néha csak a lehajló ág hegyén lógó nyári maradvány, zacskó alakú fészkek árulja el őket.

12. kép: Függőcinege fészken

A jégmentes időszakban a tavon **tőkés récék** gyülekeznek.

Néhány éve költő vendége a tónak 3-4 pár **bütykös hattyú**.

A lúdalkatúak legnagyobb képviselőjének testhossza nyakkal együtt meghaladja a 180 cm-t. Fészket az előző évi maradványainak felhasználásával, hozzáférhetetlen, nádas, száraz helyen építi. Az esetenként 2 m átmérőjű fészkekbe rakja a tojó 5-9 tojását április- május hónapban.

13. kép: Bütykös hattyú

A téli képhez szarkák, kisebb nagyobb vetési varjú csapatok, néhány áttelelő **vörös vércse** és a magevők egy-egy áthúzó, táplálékot keresgélő csapata tartozik még.

Február végétől folyamatosan érkeznek a kisebb-nagyobb madárcsapatok, melyeknek egy része továbbvándorol, másik része itt marad.

Legelőször gazdag faj- és egyedszámmal a récék érkeznek. A **csörgő réce** a legkisebb európai vadréce fajunk. Röpte nagyon sebes.

14. kép: Csörgő réce pár

Alig nagyobb az előző fajnál a **böjti réce**. Röptük is hasonló, az egyenes, gyors repülésből nyílsebesen, csaknem merőlegesen vágódnak lefelé.

A **barátréce** szárazon ritkán tartózkodik, napközben a víz színén pihen, és itt is táplálkozik, lévén a bukórécékhez tartozik.

A barátrécénél valamivel kisebb a **cigányréce**.

A kanalas récét nagy, kanálszerű csőre valamennyi vadrécétől megkülönbözteti. A repülő **kanalas récén** is a vastag, nagy csőr a legszembetűnőbb.

Az utóbbi években feltűnt a **hegyi réce** is.

A récéken kívül megérkezik a búbos vöcsök és a kisvöcsök is. A vöcsök nyaka hosszú, vékony, karcsú. Csőrük vékony, hegyes, farktollaik feltűnően rövidek. Jól úsznak, nagyszerű bukók, száz métereket is tudnak úszni a víz alatt.

A vöcsök a harmadik tóban fészkelnek.

A **búbos vöcsök** fekete és rozsdás színű gallérjával, élénk színű csőrével és hátrafelé meredő bóbitájával nagyon szép madár.

15. kép: Búbos vöcsök fészken

Az apró termetű **kisvöcsök** ritkábban figyelhető meg, ugyanis kedveli a rejtett öblöket, tisztásokat, azokat a részeket, ahol sok vízinövény úszik a felszínen, amelyek között kedvére bukdácsolhat és így rejtve marad.

A legtöbb fészkelő faj a gémfélék közül való. A gémek csőre oldalról lapított. Nyugodt mozgású madarak. "S" alakra behúzott nyakkal, lassú szárnycsapásokkal repülnek.

Leggyakoribb itteni képviselőjük a **szürke gém**. Élelemszerzés közben a víztükör szélén mozdulatlanul álldogál. A mozdulatlan lábak felé bátran közelednek a halak, melyeket kellő pillanatban csőrével megszигonyozva elkap.

A **vörös gémmel** leggyakrabban röptében találkozhatunk. Rendszerint jól rejtő színével a nádas- vagy gyékényesszegélyben álldogálnak. Táplálkozásában is eltér szürke rokonától, hiszen sokkal kevesebb kis halat és jóval több vízirovar, békalarvát fogyaszt.

Rendszeresen fészkel a tó nádszegélyében a **selyemgém**. Kistermetű, zömök testű, rövidnyakú gém. Tarkójáról hosszú, sűrű dísz tollbóbita nyúlik hátra. Halványsárga tollazatával szemet gyönyörködtető szépségű.

Jóval kisebb a selyemgémnél a **törpegém**, mely a legkisebb európai gém. Rejtett életű, főleg alkonyatkor szárnyal, több párban fészkel is. Rendszeres vendége a tónak a **bakcsó** is. Ennek a zömök testű, rövid lábú gémnek a tarkójáról két vagy három hosszú hófehér dísz toll nyúlik hátra. Behúzott nyakkal repül, így röptében nagyon zömöknek látszik.

16. kép: Bakcsó

Vakító hófehér tollú madárvendégei a tónak a nagykócsag és a kiskócsag. A **kiskócsag** kistermetű, tarkójáról két-három dísz toll nyúlik hátra, röptében sárga lábujjai is jól látszanak.

Jóval nagyobb nála a **nagykócsag**, melynek a tarkóján nincs hátranyúló dísz toll, de válltollai szépek, ezek voltak történeti időkben a kalpagok díszei.

17. kép: Nagykócsag fiókáival

Teste karcsú, nyaka igen hosszú, vékony "S" alakú. A nagykócsag a többi gémféléhez hasonlóan behúzott nyakkal és hátranyújtott lábbal repül.

Jellemző gémfaja még a tónak a **bölmöbika**. Ez a jókora tyúk nagyságú madár rejtett életmódú. Jelenlétéről inkább nászidőben este és éjjel hallható, ismétlődő "bömbölése" árulkodik.

A nádasok hajlott hátú "remetéje", hogy még jobban elrejtőzzék ellenségei elől, hosszú nyakát mereven kinyújtja, csőrét hirtelen az égnek tartja mindaddig, míg a veszély el nem múlik, így alakoskodik.

A tavon legnagyobb egyedszámban a **szárcsák** élnek. A szárcsa itt a leggyakoribb költő vízimadár. Ez a zömök testű, palafekete madár kitűnően bukk, gyakran fél percig is a víz alatt marad. Az úszó szárcsát fehér hókás kis feje és kerek háta nagy távolságból is megkülönbözteti a vadrécéktől. Röpte nehézkes, felszállás előtt hosszan, futva csapkodja a vizet. Fiókája táplálékul szolgál az egyre nagyobb egyedszámmal előforduló ragadozó madárnak, a **barna rétihéjának** (3-4 pár!).

Igazi madárritkasága a tónak a szikesedő parti zónákban, a sekélyebb partokon fészkelő **gulipán**. Ez a hosszúlábú fekete-fehér tollazatú madár, hosszú, karcsú, felfelé hajló csőréről biztosan felismerhető. Röptében lába jóval túlér a testén. Táplálékát a sekélyebb vizekben csőrével ide-oda kaszálva keresi. Úszóhártyás lábával azonban ügyesen úszik is.

18. kép: Gulipán

Előfordult az előző években a **gólyatöcs** vagy más néven a székigólya is. "Hihetetlenül" hosszú piros lábai és túszerűen vékony csőre miatt semmi más parti madárral össze nem téveszthető. Vigyázó, éber madár, mely hangos kiáltásával a környék madarait riasztja, ha ellenséget lát.

Ezzel a néhány kiragadott természeti értékkel (a teljesség igénye nélkül) szeretnénk kedvet adni Homokország élő kincseinek felfedezéséhez, a barangolásukhoz, amihez nem kell más, csak egy távcső és egy napló, amelybe írhatod, rajzolhatod saját barangolásaid felfedezéseit...

Ilyennek láttuk mi... (a mórachalmi diákok írásaiból)

Amikor odaértünk a Csipak semlyékhez, egy gyönyörű rétet láttam magam előtt. Igaz, hogy fenn volt a talajvíz, de ez gyönyörűbbé tette a látványt, mert a napsugarak visszaverődtek a kisebb nagyobb víztócsákról. Ahogy beljebb mentünk, egyre vizenyősebb lett a talaj.

Láttunk különböző gyönyörű növényeket, állatokat pl. szibériai nőszirmot, kutyatejfélét, gyíkot.

Jópárszor elmerültem a vízben. Nekem gyönyörű élmény és emlék maradt meg a Csipak semlyékről.

Sipos Ibolya
7.b osztály

A Csipak semlyék nagy pocsolyái szinte tavakként állottak a gyönyörű réten. A testvéremmel gumicsizmában álltunk a vízben és néztük a szélben fodrozódó tócsákat. A lábam alatt gyíkok szaladtak gyorsan, mintha sietnének valahová.

Duka Gabriella
3.a osztály

Jól éreztem magam, mert sok ritka növényt pl. pókbangót, agárkosbort, és állatot figyelhettem meg élőben. Csodálattal töltött el a sekély vízben nyíló nőszirm.

Tóth Zsuzsanna
7.a osztály

Amikor a Csipak semlyékre értünk, akkor egy varázslatos növényvilág tárult elém. Megszagoltam a mentát és csodálatos volt az illata. Véletlenül ráléptem egy gyíkra, s úgy megijedtem, hogy sikítottam.

Árokszállási Beáta
7.b osztály

A Madarász-tó felé zötyögős út vezet. Amikor kint voltam, a tavacska tele volt tavirózsával. Egy horgász maga mellé engedett, hogy megnézhessem a vízben ringatózó tavirózsákat. A csodálatos növények legalább ezren voltak. Türelmesen vártam. A másik parton hirtelen egy gyönyörű fehér hattyú jelent meg, azután eltűnt. Már búslakodva majdnem elmentem, amikor jött egy vadkacsa család. Szívesen megsimogattam volna az egyik puha pihés kiskacsát.

Duka Gabriella
3.a osztály

A Madarász-tó gyönyörű. Csend és mégis "hangzavar" uralkodik. A madarak röpködnek, a rovarok döngicsélnek, a szél fodrozza a vizet. Néha még egy-egy hal csobbanása is hallható. Nekem ez tetszik a Madarász-tóban.

Tóth Tamara
5.a osztály

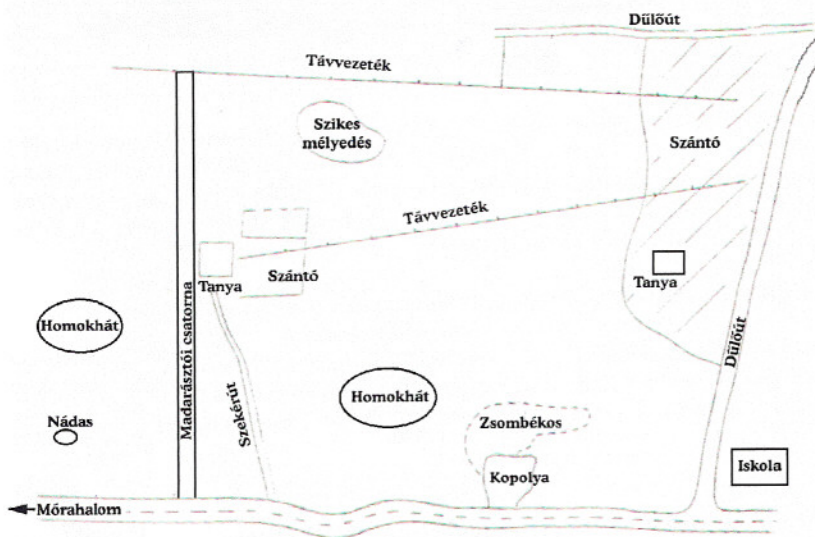

19. kép: Mórähalmi "barangolók" egy csapata

Néhány kérdés barangolóknak

Ha nyitott szemmel barangoltál és jól "forgattad" ezt a kiadványt, bizonyára választ tudsz adni a következő kérdésekre.

1. Jelöld a Csipak semlyék térképvázlatába, hogy az általad megismert növények hol találhatók meg legnagyobb egyedszámban.

2. A Madarász-tónál tett kirándulásod során mely madárfajokra ismeresz a képek alapján? Írd mellé a nevüket! Rajzold melléjük a megfelelő röpképtüket is!

3. Élményeim. (Kis írásodban, naplórészletedben említsd föl az összes megismert növény- és állatfajt!)

Felhasznált irodalom

- Mórahalom monográfiája (1992): Szerk. Juhász Antal, Mórahalom
- Schmidt Egon–Szaák Tamás (1991): Vízivilág
Gondolat Kiadó, Budapest
- R.T. Peterson–G. Mountfort–P.A.D. Hollom (1977): Európa madarai
Gondolat Kiadó, Budapest
- Simon Tibor–Seregélyes Tibor (1998): Növényismeret
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- D. Aichele–M. Golte-Bechtle (1991): Mi virít itt? Virágkalauz
Gondolat Kiadó, Budapest
- Kiss Ferenc Csongrád megyei Természetvédelmi
Egyesület évkönyve II.
- Frieder Sauer (1996): Vízimadarak, Magyar Könyvklub
- Mester Kiadó (1997): Csodálatos állatvilág
- Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat (1988): A Föld állatvilága

